

ryka Barycza (por. H. Barycz, *Stanisław Estreicher i rozwój jego twórczości naukowej*, „Pamiętnik Literacki” t. XXXVI, 1946, z. 1-2 i osobno, Warszawa 1947, s. 30-39); 3. teksty wykładów Estreichera pt. „*Historia ustroju na zachodzie Europy*”, nigdy przedtem nie drukowane, a powielane w studenckim kole naukowym, częściowo tylko przejrane i poprawione przez autora, wznawiane w postaci skryptów m.in. po jego śmierci; 4. znane opracowanie będące pozostałością wykładu historii polskiej literatury politycznej pt. *Kultura prawnicza w Polsce w XVI wieku* (wydane pod tym tytułem nakładem Polskiej Akademii Umiejętności w ramach serii *Kultura Staropolska*, Kraków 1931); 5. indeks osób.

Z satysfakcją i uznaniem trzeba powitać inicjatywę udostępnienia polskiemu czytelnikowi naukowej i dydaktycznej spuścizny zasłużonego badacza i nauczyciela akademickiego. Zapowiedzi edycji były już doskonałe i nowoczesne, nawiązujące właśnie do koncepcji Estreichera podręcznik Stanisława Grodzkiego *Porównawcza historia ustrojów państwowych*, Universitas, Kraków 1998 oraz świetna charakterystyka sylwetki Estreichera tegoż autora, dokonana na łamach „Czasopisma Prawno-Historycznego” w 1998 r. (por. Stanisław Grodzki, *Stanisław Estreicher jako twórca porównawczej historii państwa i prawa*, CPH L, 1998, z. 1, s. 117-128). Stanisław Grodzki jest też inicjatorem i kierownikiem wydawnictwa oraz autorem przedmowy (*Stanisław Estreicher 1869-1939*).

Ukazuje on Estreichera na tle stanu nauki historii prawa na Uniwersytecie Jagiellońskim, która pod koniec XIX w. czerpała z dwóch źródeł, rozwijając się pod wpływem szkoły historycznej w prawoznawstwie z jednej strony i w następstwie studiów nad polską przeszłością dziejową z drugiej. Grodzki spogląda na wykłady Estreichera przez pryzmat walki o uratowanie historii ustroju jako nauki dla Polaków a zarazem – przez włączenie do wydawnictwa kultury prawniczej w Polsce – jako ważny fragment historii powszechnej. Zwraca on uwagę na dydaktyczne i metodyczne walory wykładów Profesora: na integralność ujęcia, w którym ewolucja ustroju występuje jako historia różnic i odmienności dróg rozwoju ustroju konkretnych państw, w którym jednak różnice i warianty nie zamazują tego co charakteryzuje państwo jako takie, jedno państwo, które wymaga analizy pod kątem ustroju, instytucji prawnych, ale także pod kątem kultury prawniczej i politycznej. Wydawca wskazuje na to, że Estreicher był mistrzem komparatyki prawniczej, że potrafił pisać zwięźle i syntetycznie, bez sztywnego trzymania się szablónów „narodowych”, geograficznych i chronologicznych. Idea połączenia w jednym tomie wykładów o ustroju na Zachodzie Europy z wykładem kultury politycznej w dawnej Polsce jest pomysłem w pełni udanym. Słusznie bowiem przypomina Wydawca, że *Kultura polityczna w Polsce XVI w.* posłużyła po wojnie Konstantemu Grzybowskiemu za podstawę opracowania programu *Historii doktryn politycznych i prawnych*.

Wydawnictwo stanowi ważny wkład do historii nauk historycznoprawnych, to też zespół autorów z Katedry Powszechnej Historii Państwa i Prawa UJ zasłużył sobie na naszą wdzięczność.

HENRYK OLSZEWSKI (Poznań)

Stanisław Russocki – *badacz dziejów ustroju i prawa. W 45-lecie pracy naukowej*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. Biblioteka Studia Iuridica 2, Warszawa 1999, ss. 89.

Tom jest pokłosiem zorganizowanej przez Instytut Historii Prawa Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego sesji dla uczczenia jubileuszu 45-lecia pracy naukowej i przejścia na emeryturę Stanisława Russockiego, jednego z najbardziej aktywnych i cenionych historyków prawa ostatniego półwiecza. Jak sama uroczystość stanowi on wyraz hołdu polskie-

go środowiska historycznoprawnego dla wielkich osiągnięć Profesora jako uczonego i nauczyciela akademickiego. Osiągnięcia te prezentują w swoich referatach bliscy współpracownicy Jubilata: profesorowie Witold Wołodkiewicz, Juliusz Bardach, Henryk Samsonowicz, Katarzyna Sójka-Zielińska. Tekst Marii Boguckiej zawiera wspomnienie o pełnym zasług udziale Stanisława Russockiego w redagowaniu „Acta Poloniae Historica”. Ponad połowę książki zajmuje starannie zestawiona przez Wandę Sudnik *bibliografia publikacji Stanisława Russockiego z indeksem osobowym*. Liczy ona 750 pozycji i dowodzi zarówno pasji badania i talentu jak i szerokich konturów zainteresowań naukowych Jubilata. Stanisław Russocki rzadko publikuje opasłe tomy, chętniej wyraża swe poglądy w studiach i artykułach, ogłaszanych w renomowanych czasopismach zagranicznych i krajowych; jest mistrzem małych form: temperament twórczy i zmysł krytyczny czynią zeń niezrównanego autora recenzji, inicjatora polemik i informacji naukowej. Małe formy nie przeszkadzały mu wskazać podejmować wielkich tematów; przeciwnie – Stanisław Russocki posiadał rzadki dar syntetycznego i zwięzłego prezentowania najtrudniejszych i złożonych problemów. Studiując *Bibliografię* łatwo obliczyć, że prawie 250 razy występował on na łamach CPH, najczęściej jako autor krytycznych not, ale także w jakże cennych konstruktywnych studiach, w których podsumowywał badania własne i formułował ważne pytania pod adresem środowisk naukowych.

W rozległej i bogatej tematyce twórczości Stanisława Russockiego można wyróżnić trzy podstawowe wątki. Pierwszy to badania poświęcone historii prawa i ustroju społeczno-politycznego Mazowsza. Od nich zaczynała a uwieńczeniem dociekań była wydana w 1961 r. monografia *Formy władania ziemią w prawie ziemskim Mazowsza*. Zresztą autor wciąż wracał do tej tematyki, która w recenzowanym tomie nie została poddana – jak sądzę – wszechstronnemu omówieniu.

Drugi wątek to zainteresowania metodologiczne, którym autor daje wyraz w licznych wypowiedziach, odnoszących się do „warsztatu historycznoprawnego oraz instrumentów badawczych, którymi historycy prawa powinni posługiwać się, przemierzając drogę wiodącą ku poznawaniu prawdy o przeszłości” (Katarzyna Sójka-Zielińska, *Stanisława Russockiego dyskurs historyczny o kulturze prawnej*, s. 23). Czołowe miejsce zajmuje tu refleksja nad kulturą polityczno-prawną społeczeństwa w dawnych wiekach. Jak słusznie wskazuje na to Katarzyna Sójka-Zielińska (s. 33) autor początkowo traktował kulturę prawną jako integralną część szeroko rozumianej kultury politycznej, by w późniejszych pracach stanąć na stanowisku, iż kultura prawna, choć stanowi część kultury ogólnej, posiada odrębny status i może być przedmiotem odrębnego badania. Studia Stanisława Russockiego nad kulturą prawną, a szczególnie wysiłek włożony w definiowanie jej konturów, wydatnie poszerzyły zakres badania nauk historycznoprawnych.

Trzecim i najważniejszym wątkiem w twórczości Stanisława Russockiego jest badanie genezy i rozwoju zgromadzeń stanowych na szerokim tle porównawczym. Dorobek Jubilata na tym polu przedstawia w gruntownym jak zwykle i erudycyjnym studium Juliusz Bardach, pierwszy Mistrz S. Russockiego (*Stanisław Russocki o genezie parlamentaryzmu*, s. 11-22). Stwierdza on m.in.: „Zasługą Stanisława Russockiego jest ukazanie dziejów zgromadzeń przedparlamentarnych, jak również początków szlacheckiego parlamentaryzmu w Polsce, w kontekście europejskim. Jak nikt przed nim zgłębił on światową literaturę przedmiotu w językach francuskim, angielskim, niemieckim, włoskim, hiszpańskim, rosyjskim i czeskim. Wykorzystał ją nie tylko jako materiał porównawczy, ale również wzbogacił swój warsztat o osiągnięcia metodyczne oraz techniki badawcze. W rezultacie wprowadził do nauki polskiej siatkę pojęć oraz typologię zgromadzeń, które zastosował do badań nad zgromadzeniami przedparlamentarnymi oraz początkami parlamentów stanowych Europy Środkowo-Wschodniej. W swych publikacjach, obejmujących Polskę, Czechy i Węgry, zmierzał – z powodzeniem – do ustalenia występujących w tych krajach nie tylko analogii, ale i różnic; podjął też próby ich eksplikacji” (s. 20). I dalej: „Dzięki badaniom Russockiego rozumiemy lepiej związki między strukturami społecznymi a ustrojem i prawem. Uzmysławiamy sobie jaśniej związki genetyczne wiążące w dawnej Polsce radę książęcą, potem królewską, z późniejszym senatem, podobnie jak drogę prowadzącą od szlacheckich

communitates schyłku XIV wieku, do sejmików ziemskich następnego stulecia". Zawarta w słowach wybitnego historyka prawa pochwała osiągnięć Jubilata w pełni uzasadnia powtórzenie za inicjatorami tomu życzenia: *ad multos annos!*

HENRYK OLSZEWSKI (Poznań)

Tadeusz Maciejewski, *Historia prawa sądowego Polski. Zarys wykładu*, Koszalin 1998, s. 225.

Książka profesora gdańskiego uniwersytetu, historyka prawa Tadeusza Maciejewskiego jest próbą zwięzłego przedstawienia dziejów polskiego prawa sądowego od czasów najdawniejszych po kres Polski Ludowej. Praca obrazuje dawne prawa, na straży których stały sądy. Poprzez sięgnięcie do korzeni dano możliwość poznania i zrozumienia ewolucji instytucji prawnych. W podręcznikach akademickich tematyka prawa sądowego na ogół była zawsze zdominowana przez historię ustroju, i z nią też występowała w ścisłej symbiozie. Ta ścisła współzależność państwa i prawa powodowała, iż nacisk większy kładziono na dzieje państwa i jego ustrojowe przemiany. Ambitnym i celowym zamierzeniem Autora było pominięcie zagadnień ogólnohistorycznych i dziejów ustroju Polski, notabene zestawionych nieco wcześniej w pracy wydanej przez Bałtycką Wyższą Szkołę Humanistyczną w Koszalinie (T. Maciejewski, *Historia ustroju Polski*, Koszalin 1998) i skupienie się tylko na prawie sądowym.

Historia prawa sądowego Polski to książka, która wykorzystuje dorobek polskich uczonych zawarty w fundamentalnych podręcznikach z zakresu historii państwa i prawa polskiego, jak i w pracach monograficznych i częściowych. Trafnie przeprowadzona selekcja ogromnego materiału pozwoliła na uwypuklenie informacji zasadniczych, niezbędnych także dla osób zajmujących się dzisiejszym, pozytywnym prawem.

Pod względem chronologicznym całość podzielono na cztery części. W pierwszej, najobszerniejszej omówiono dawne prawo Rzeczypospolitej szlacheckiej, aż do jej upadku w 1795 r., zestawiono tu wszystkie najistotniejsze źródła prawa z okresu średniowiecza i czasów nowożytnych, a następnie zaprezentowano prawo prywatne, prawo karne i postępowanie sądowe. Część druga poświęcona jest prawu na ziemiach polskich pod zaborami (1795 – 1918). W tym samym układzie jak poprzednio, zestawiono najpierw podstawowe informacje o kodeksach obowiązujących na ziemiach polskich w XIX w., a zatem wiadomości o źródłach prawa, aby w kolejnych podrozdziałach ująć wybrane instytucje prawa cywilnego, karnego i postępowania sądowego. Część trzecia obejmuje okres od 1918 r. do 1945 r., opatrzone ją nagłówkiem „*Prawo II Rzeczypospolitej i w okresie II wojny światowej*”. Główną uwagę zwrócono tu na problem unifikacji i kodyfikacji prawa w okresie międzywojennym oraz zmiany w prawie w latach okupacji. Z podstawowych instytucji prawa sądowego omówiono tu najpierw materialne i procesowe prawo cywilne, następnie prawo karne materialne i postępowanie karne, wyodrębniając na koniec nową, wówczas szeroko rozwijającą się gałąź, prawo pracy. Część czwarta, ostatnia, szkoda że najbardziej zwięzła, przedstawia źródła prawa i zmiany jakie zaszły w nim po 1945 r. Prawo w okresie władzy ludowej, będące pod wpływami prawa radzieckiego, nosiło wyraźnie socjalistyczny charakter. Podstawowe zmiany w prawie cywilnym odzwierciedlono poprzez charakterystykę stosunków własnościowych oraz instytucje z zakresu prawa rodzinnego i małżeńskiego. Poddano też artykulacji nowe treści w materialnym i formalnym prawie karnym, które odegrały ważną rolę w budowie ustroju powojennej Polski.

Pewien niedosyt u Czytelnika może powodować zbyt zarysowe omówienie wielkich kodyfikacji europejskich z końca XVIII i XIX w. Prawo zawarte w tych kodeksach obowiązy-